

Marija S. Đinđić*
 Institut za srpski jezik SANU
 Srbija

**EKREM ČAUŠEVIĆ,
 USTROJ, SINTAKSA I SEMANTIKA INFINITIVNIH GLAGOLSKIH OBLIKA U
 TURSKOM JEZIKU –
 TURSKI I HRVATSKI JEZIK U USPOREDBI I KONTRASTIRANJU,
 ZAGREB: IBIS GRAFIKA, 2018, 358 STR.**

Prikaz
 UDC 811. 512.161:811.163.42'362(049.3)
 81'367+81'37]:811.512.161'367.625.43/.45

Knjiga *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika u turskom jeziku – Turski i hrvatski jezik u usporedbi i kontrastiranju*, autora Ekrema Čauševića, redovnog profesora, upravnika i osnivača Katedre za turkologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, nastala je kao rezultat njegovog dugogodišnjeg rada na sintaksi turskog jezika u poređenju i kontrastiranju sa sintaksom hrvatskog jezika. Profesor Ekrem Čaušević autor je i „Gramatike suvremenoga turskog jezika“, koja je prva opsežna gramatika turskog jezika u jugoistočnoj Evropi, a koristi se kao univerzitetski udžbenik na desetak evropskih univerziteta, među kojima se nalazi i Univerzitet u Beogradu.

Jedno od bitnih svojstava turskog jezika na sintaksičkom planu jeste ustaljeni red reči u rečenici, koji je sasvim suprotan od hrvatskog sistema, kao i sistema drugih jezika indoevropske grupe. U strukturi glavne rečenice nelične glagolske skupine (i dopunske i adverbijalne i atributne) su u saodnosu i nižu se nalevo u odnosu na finitni predikat, jer je u turskom jeziku obavezan SOV raspored rečeničnih članova. Dakle, smer ide od odreditelja ka određenom, i to tako da se svi važniji elementi nalaze na kraju sintagme ili složene rečenice: **Orhan`in dün konuştuđu adamı tanıyor musun?** (**Orhan`in** = GENITIV; **dün** = juče; **konuştuđu** = razgovarati – proparticip prošli i sadašnji – posvojni sufiks 3. lica jednine – pronimalno *n*-AKUZATIV; **adamı** = čovek, AKUZATIV; **tanıyor** = prezent na *-iyor*;

* Institut za srpski jezik SANU, Knez Mihailova 36/I, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: Marija.Djindjic@isj.sanu.ac.rs

musun = upitna rečca-kopula 2. lica jednine. Doslovni prevod bi, kako autor navodi, glasio: Orhana jučer razgovaranje-njegovo-u prošlosti čovjeka znaš li? = Znaš li čovjeka [s kojim je Orhan jučer razgovarao]? Upravo se na ovom primeru prevoda turske rečenice može steći uvid u složenost sintaksičke strukture turske rečenice, kao i različitost dvaju jezika na sintaksičkom nivou. Red reči u turskom jeziku označava se kao SOV, sa glagolom na kraju rečenice, dok j red reči u hrvatskom jeziku - SVO. Zbog toga studenti turskoga jezika, uz gramatička i lingvistička znanja, moraju u ovladavanju turskim jezikom da usvajaju i drugačiji način mišljenja, odnosno sposobnost formiranja takve sintaksičke strukture rečenice koje je u najvećem broju slučajeva potpuno drugačija u odnosu na strukturu rečenice u njihovom maternjem jeziku.

Cilj ove monografije je bio da se obrade infinitivni glagolski oblici (nelični glagolski oblici) turskoga jezika (glagolske imenice, participi, proparticipi i gerundi) iz ugla strukture, sintakse i semantike, te da se predstave njihovi adekvatni prevodni ekvivalenti u hrvatskom jeziku. Iz ugla kontrastivne analize dvaju jezika, odabrana tema monografije je dragocena jer upravo turski nelični glagolski oblici predstavljaju sredstvo i markere sintaksičke subordinacije nepoznate u hrvatskom i svim drugim indoevropskim jezicima, pa stoga predstavljaju najveću prepreku u ovladavanju strukturom turske rečenice.

Uvidom u bogatu višejezičnu literaturu postaje jasno da je objavljivanjem ove monografije popunjena praznina u svetskoj turkološkoj gramatičkoj literaturi. Kontrastivna analiza dvaju jezika temeljno je urađena na bogatom korpusu tekstova i zavidnom broju primera, a takvih je studija malo, gotovo da ih i nema. Svoja kritička zapažanja o postojećoj literaturi, te o kontrastiranju jezika i korpusu na kome je radio, profesor Čaušević je sažeo u sledećim zaključcima: 1) izvesni turkološki radovi temelje se na malom broju ciljano odabranih primera koji stoga ne pružaju dovoljno informacija za izvođenje opštih zaključaka i 2) kontrastivna analiza dvaju jezika sprovedena na opsežnom korpusu tekstova i velikom broju primera, pak, sa druge strane omogućava sticanje novih saznanja kako o stranom tako i o maternjem jeziku. Upravo ova knjiga predstavlja najopsežniju i najobuhvatniju studiju posvećenu infinitivnim glagolskim oblicima turskoga jezika u poređenju i kontrastivnoj analizi s nekim od stranih jezika.

Delovi ove knjige bazirani su na bogatom i stilski raznovrsnom korpusu sačinjenom od tekstova nastavnih materijala kojima se autor služio u radu sa studentima turskoga jezika. Korpusom su obuhvaćena dela poznatih turskih pisaca, a

primeri su ekscerpirani i iz novina, časopisa, naučnih, stručnih, istorijskih i drugih tekstova, a jedan manji broj primera preuzet je i sa interneta.

Glavni deo knjige čine sledeća poglavlja: I. Kratki osvrt na načine izražavanja koordinacije i subordinacije u turskom jeziku; II. Infinitni glagolski oblici turskoga jezika; III. Nominalizacija; IV. Atribucija; V. Adverbijalizacija.

Nakon predgovora, autor u prvom poglavlju daje osvrt na načine izražavanja koordinacije i subordinacije u turskom jeziku. Turski jezik, kao i hrvatski, poseduju asindentski (bezveznički) i sindetski (veznički) način izražavanja koordinacije i subordinacije. Budući da se isti tip rečenica sa finitnim, odnosno infinitnim glagolskim oblicima javlja uporedo, dat je kontrastivni osvrt na sve tipove složenih rečenica u turskom i hrvatskom jeziku.

U drugom poglavlju autor posvećuje pažnju infinitnim glagolskim oblicima turskoga jezika, njihovoj strukturi, kao i infinitnim skupinama u strukturi glavne rečenice. U zaključku poglavlja autor iznosi dilemu da li su ove skupine prošireni rečenični članovi ili zavisne klauze. Autor je mišljenja da se kategorizacija turskih infinitivnih skupina kao zavisnih klauza sa infinitnim predikatom, a ne kao proširenih rečeničnih članova, više temelji na intuiciji, nego na lingvističkim argumentima.

U turskom jeziku postoje tri osnovne transformacije finitnog glagolskog oblika (VF) u infinitni (VI). To su nominalizacija, atribucija i adverbijalizacija, kojima su posvećena tri velika poglavlja u monografiji (III, IV, V).

U poglavlju posvećenom nominalizaciji obrađeni su turski nominalizatori -mAk, -mA, -DIk, -(Y)AcAk -(y)Iş, predstavljena su njihova značenja i njihove funkcije u strukturi rečenice, kao i njihovi semantički ekvivalenti u hrvatskom jeziku. Aglutinativna struktura turskog kao SOV jezika, u kojem su glagolske imenice i sredstvo izražavanja subordinacije, utiče na dominaciju nominalnih nad verbalnim strukturama u turskom jeziku. Bezbrojni su načini tvorbe glagolskih imenica u turskom, budući da se mogu graditi od svih jednostavnih i proširenih glagolskih osnova, kao i od složenih (tzv. analitičkih) glagola i perifrastičnih oblika za izražavanje modalnih i vidskih svojstava glagolske radnje. Onima koji nisu izvorni govornici turskoga jezika veliku teškoću predstavlja na primer i semantički aspekt izbora glagolske imenice jer izbor uključuje značenje nominalizatora, zatim značenje predikatskog glagola glavne rečenice, kao i značenje predikata ishodišne rečenice. Polazeći od ove postavke, autor detaljnom analizom i na osnovu brojnih primera u kojima kontrastira dva jezika rasvetljava razlike u upotrebi glagolskih imenica kao gramatičkih sredstava pomoću kojih se vrši transformacija nominalizacijom.

Značajan deo ovog poglavlja posvećen je u imeničkim skupinama -DIk i - (Y)AcAk u adverbijalima. Ove imeničke skupine uvrštavaju se u glavnu rečenicu tako što u celini popunjavaju mesto određene priloške odredbe. Takve strukture značenjski su bliske hrvatskim adverbijalnim rečenicama. Poglavlje se završava opisom rečenica sa kvaziveznikom *diye*, koji nema gramatičko značenje iako se njime ishodišne rečenice preoblikuju u zavisnosloženu, pri čemu obe zadržavaju finitni predikat. Složene rečenice s *diye* imaju značenja dopunskih, namernih, uzročnih, atributskih i drugih hrvatskih zavisnih klauza, što je potkrepljeno brojnim primerima (npr. Kendi kendime [„mutluluk nedir“] *diye* sorardım = „Pitao bih samoga sebe [što je sreća]“).

U četvrtom poglavlju, koje je posvećeno atribuciji, autor daje kontrastivni pogled na hrvatske odnosne klauze i turske atributske konstrukcije, smatrajući da je on nužan jer su ove atributske konstrukcije teške onima koji nisu izvorni govornici turskoga jezika. Iscrpno su analizirani participi i proparticipi, koji su istovremeno i relativizatori i atributi. Navođenjem vrlo ilustrativnog primera date su smernice kako će se osoba koja nije izvorni govornik turskog jezika po padežu odnosne zamenice opredeliti za jedan od relativizatora, particip ili proparticip:

(1) Adam (S) geldi (P) = Čovjek je došao.

(2) Adam-ı (O) gördü (P) = Vidio je (tog) čovjeka →

1) postcedent je subjekat relativizatora *gel-en adam* [*doći - particip sadašnji*] = *čovjek koji je došao*

2) postcedent je objekat relativizatora *gör-düğ-ü adam* [*vidjeti -proparticip prošli i sadašnji-prisvojni sufiks trećeg lica jednine*] = *čovjek (kojega je vidio)*.

I u daljem objašnjavanju i analizi participskih i proparticipskih atributskih skupina ukazano je na brojne mogućnosti i ograničenja kontrastivne analize turskog sa hrvatskim jezikom.

Peto poglavlje koje nosi naziv *Adverbijalizacija*, razmatra konverbe (gerunde) koji predstavljaju različne, morfološki nepromenjive glagolske oblike adverbijalnog značenja, kao i konverbne skupove, koji su značenjski bliski hrvatskim adverbijalnim (vremenskim i načinskim) klauzama. Detaljnom klasifikacijom obuhvaćeni su konverbi načina $-(y)A... -(y)A, -(y)ArAk, -mAdAn$, konverbi vremena $-(y)AI / -(y)AI$ beri / $-(y)AI-dAn$ beri, $-(y)Inca, iken$ kvazikonverbi $(mAk-sIz-In, mAzdAn$ önce, $-r...-mAz, DIk-tA, -DIk-tAn$ sonra, $DIk-çA, -(y)Ana$) / $-Aslya$ kadar (dek, değin), $-(y)An-dan-sonra$) i konverb koordinacije na $-(y)Ip$.

Na kraju monografije se uz obiman spisak predmetne literature nalazi i abecedni popis infinitivnih glagolskih oblika u turskom jeziku, gde je svaki oblik

potkrepljen upotrebnim primerima (npr. gerund pomoćnog glagola *iken*: *Sen yokken kuşların bile sesi çıkmıyor. Kad tebe nema, čak ni ptice ne pjevaju*), kao i predmetni registar.

Izvesno je da će knjiga *Ustroj, sintaksa i semantika infinitivnih glagolskih oblika*, poput *Gramatike suvremenoga turskoga jezika*, u našoj sredini biti nezaobilazni priručnik za ovladavanje sintaksom turskoga jezika, što ističe i autor u predgovoru: „Iako ova knjiga o turskim infinitivnim glagolskim oblicima uključuje kontrastivni pogled na hrvatski jezik, sve što je u njoj rečeno vrijedi i za druge njemu blisko srodne južnoslavenske jezike.” Prvenstveno će biti neophodna studentima turkologije na Filološkom fakultetu u Beogradu, budući da u domaćoj turkološkoj sredini ne postoji adekvatna literatura i da je objavljivanjem ove monografije popunjena ogromna praznina.

Profesoru Ekremu Čauševiću treba pre svega odati priznanje jer se opredelio za pisanje sintakse jednog stranog jezika, što je zasigurno jedno od najtežih i najzahtevnijih jezičkih polja. Iako se profesor skromno držao krilatice *Iuvat ipse labor*, njegov predani rad je iznedrio ovo delo koje će zasigurno biti na korist i zadovoljstvo mnogima, i to na duge staze. Osim toga, prof. Čaušević je time i u najboljem smislu ispunio i važan zadatak univerzitetskog profesora – pisanje monografije kojom se rasvetljavaju najteže gramatičke partije u ovladavanju turskim jezikom pruživši tako literaturu koja je najneophodnija studentima. Iako bi se to smatralo očekivanim i podrazumevajućim, ne odgovore baš svi profesori fundamentalnim zahtevima svoje struke i svog poziva. Odgovorno shvatajući svoj univerzitetski poziv, profesor Ekrem Čaušević je pregalačkim pisanjem sintakse i gramatike, temeljnih turkoloških dela, doprineo veoma bitnom kvalitativnom pomaku u značajnom segmentu moderne turkologije na području jugoistočne Evrope, i šire, ujedno dajući dobar primer svojim kolegama i, nadajmo se i svojevrsan podstrek.